

ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК ДЕРЖАВНИЙ ПРІОРИТЕТ УКРАЇНИ

*Ю.І. Єхануров,
Прем'єр-міністр України*

Рішуче проведення економічних реформ, необхідність яких усвідомлює Уряд України, вимагає врахування можливої небезпеки, що її приховує у собі перехід до ринкової економічної системи, та якомога щільнішого узгодження суспільних потреб і напрямів реформування. Державна соціальна політика повинна зробити перехід до ринку максимально безболісним та зорієнтованим на людей. Саме тепер керівництво країни прагне досягти не тільки негайних позитивних змін, а й стабільності людського розвитку у перехідний період. Має бути забезпечено послідовне та стійке підвищення рівня споживання, рівний доступ усіх верств населення до якісних соціальних послуг, реформування найважливіших секторів соціальної сфери, на чому ґрунтуватиметься створення сприятливих умов для поліпшення демографічної ситуації та гендерних відносин, підвищення якості людського потенціалу.

Отже, саме демографія та людський розвиток є одними з найважливіших серед основних пріоритетів держави загалом, і Уряду зокрема.

Демографічна ситуація, що склалася в Україні, цілком обґрунтовано викликає занепокоєння як державних чиновників, так і широких верств суспільства. Скорочення чисельності населення, низька тривалість життя і стрімке падіння народжуваності, від'ємне сальдо міграції, що стали характерними ознаками демографічних процесів упродовж останніх двох десятиріч, дають підстави для висновку про наявність у країні демографічної кризи.

Ця криза не є суто українським феноменом, а значною мірою обумовлена загальними цивілізаційними тенденціями зміни способу життя і відтворення населення, притаманними розвинутим країнам, що здійснили основні фази демографічної революції у XX столітті. Вглядаючись у наше минуле, слід згадати Першу та Другу світові війни, три голодомори (1921, 1932–1933, 1947 рр.), форсовану індустріалізацію, примусову колективізацію, масові репресії 1930–1950-х років, Чорнобильську катастрофу. Усі ці події вкрай негативно вплинули на природний процес демографічної еволюції, призвели до помітних деформацій вікової структури населення, передчасної смерті близько 16 млн. осіб. У поєднанні з низьким рівнем народжуваності впродовж 40-річного періоду це зумовило вичерпання демографічного та відтворювального потенціалу і, врешті-решт, не могло не призвести до депопуляції. Наростання негативної демографічної динаміки істотно прискорилося через економічну кризу 1990-х років.

ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК

Незважаючи на певні позитивні зрушення, демографічна ситуація в Україні залишається складною і несприятливою для майбутнього розвитку держави. Відсутні об'єктивні умови для призупинення наявної тенденції скорочення загальної чисельності населення.

Входження України до зони депопуляції змінює наші уявлення про цілі демографічної політики й те, чого має прагнути Уряд у своїй діяльності. Усвідомлюючи, що нині немає реальних можливостей забезпечити стале зростання чисельності населення України, влада, Уряд мають зробити все для того, щоб через передчасні смерті ми не втрачали так рано наших співгромадян, а молодь мала достойну роботу і не поневірялася по світу.

Політика держави має спрямовуватися передусім на підвищення рівня та поліпшення якості життя населення. Завдання полягає і в нарощуванні трудового потенціалу населення. Демографічне старіння притаманне усьому світові – від найбільш розвинутих до вельми бідних країн. Отже, показник співвідношення осіб похилого та осіб працездатного віку неухильно зростає, що створює багато проблем. Необхідно максимально розвивати здібності кожної окремої людини, створювати умови для продовження економічно активного, творчого періоду її життя.

Слід сконцентрувати зусилля на розв'язанні поточних і стратегічних завдань – економічному забезпеченні відтворення населення, належному соціальному захисті сімей з дітьми та осіб похилого віку, поліпшенні екологічної ситуації, зниженні виробничого та побутового (передусім, пов'язаного із транспортом) травматизму, популяризації та утвердженні здорового способу життя (поширенні занять фізичною культурою, становленні культури харчування та живання алкогольних напоїв, зниженні масштабів паління, викоріненні наркоманії та токсикоманії), забезпеченні доступності якісної медичної допомоги та освіти, що, зрештою, стане вагомим підґрунтям для переходу до сучасного режиму відтворення населення і підвищення тривалості повноцінного активного його життя.

Задля цього необхідно істотно підвищити рівень життя широких верств населення, зменшити надмірне та економічно необґрунтоване розшарування, подолати бідність – і не засобами виплати допомоги нужденним, а шляхом запобігання бідності через зростання заробітної плати до достойного рівня.

Перехід влади до нової команди відбувався під гаслами забезпечення соціальної справедливості, подолання безробіття і бідності. Але надмірна концентрація зусиль на підтримці бідних верств суспільства не лише не дала змоги розв'язати проблеми, накопичені в минулому (низький рівень життя, поширення бідності, масштабна трудова міграція найбільш освіченої і дієвої частини населення за кордон, глибоке майнове розшарування), а й призвела до формування низки нових. Здійснення соціальної політики переважно під впливом майбутніх парламентських виборів призвело до гіперболізації соціальних виплат, до загравання з отримувачами різноманітних соціальних трансфертів і, врешті-решт, – до люмпенізації соціальної політики. Фактично у бюджетній політиці було зафіксовано альтернативність цілей забезпечення сталого економічного зростання та виконання взятих соціальних зобов'язань. Фіскально-соціальна модель економічної політики, що сформувалась в Україні від середини 2004 року, не створює передумов для реалізації потенціалу розвитку, який нагромаджується в економіці.

Всі наявні бюджетні ресурси спрямовувались на виплати населенню. Останні здійснювались переважно на універсальних, а не на адресних засадах, що вочевидь розширило контингент отримувачів трансфертів і багаторазово збільшило витрати. Навантаження на бюджет стало неприпустимо великим, особливо з огляду на необхідність постійних масштабних дотацій Пенсійному фонду України.

Орієнтація насамперед на підтримку населення шляхом виплат, не пов'язаних із економічною діяльністю, — поточною чи попередньою — неминуче руйнувала настанови населення на активну поведінку на ринку праці і сприяла відновленню утриманських настроїв, які були характерні для часів СРСР і надзвичайно важко долалися впродовж перехідного періоду. Це призвело не тільки до перевантаження бюджету, а й формування чітких настанов населення на мінімальні — і за часом, і за інтенсивністю — трудові зусилля, на прийняття незареєстрованих доходів і недоцільність сплати страхових внесків із повного обсягу заробітків. Практично це була *політика, спрямована на підтримку бідних верств населення за рахунок перерозподілу доходів середнього шару суспільства, а не на подолання бідності* як такої.

Безпосередніми наслідками такої політики стало загострення старих проблем і формування нових, зумовлених руйнацією базових співвідношень між основними складовими доходами населення, передовсім між заробітною платою та соціальними трансфертами.

Сучасний етап розвитку цивілізації, який називають ерою електронних комунікаційних технологій, характеризується тим, що тепер окремі особи та їх невеликі за чисельністю об'єднання дістали можливості співробітничати і конкурувати на світовому ринку праці як повноцінні і повноправні виробники та споживачі товарів і послуг. Шанси кожної конкретної особи на успіх визначаються вже не тільки і навіть не стільки громадянством чи місцем проживання, як освітою, особистими здібностями, підприємництвом, творчим ставленням до праці, винахідливістю та доступом до світової комунікаційної системи.

Отже, нагальною необхідністю для України є підвищення рівня освіченості, кваліфікованості, мобільності, поліпшення стану здоров'я населення, тобто підвищення рівня людського розвитку. За цим дуже важливим індикатором Україна пасе задніх, посідаючи 78 місце поміж 177 країнами світу, і поступається чи не всім країнам Європи, Росії, Білорусі. Безумовно, відповідні кроки щодо подолання зазначеного відставання робити треба, і ми їх робити будемо. Та є ще один аспект вимірювання людського розвитку і використання отриманих результатів у політиці. Йдеться про регіональну диференціацію в межах України.

За власною національною методикою від 1999 року щорічно розраховуються по регіонах України інтегральний індекс людського розвитку та його складові. Результати розрахунків є унікальною інформаційною базою для визначення проблемних та пріоритетних аспектів розвитку для кожного регіону. Кількісні значення складових індексу відзеркалюють також можливості та ефективність діяльності органів державної влади щодо розвитку людського потенціалу відповідної території, особливо в умовах переходу України від централізованої політико-економічної системи до демократичних засад управління і, відповідно, зростання ролі місцевих органів державної виконавчої влади і самоврядування. Результатом цієї роботи мають бути цільові програми та конкретні, адресні заходи, спрямовані на подолання негативних явищ та подальший розвиток, і зовсім необов'язково — заходи адміністративного впливу щодо керівників “відсталих” регіонів.

Окремою проблемою є масштабна трудова міграція. Значна частина населення найбільш активного віку — особливо із західних регіонів — кілька місяців на рік працює за кордоном, що створює цілу низку проблем як для них, так і для їхніх родин, і для суспільства в цілому. Це і неприпустимі умови праці та життя, і відсутність соціального захисту протягом їх перебування за кордоном, і проблеми майбутнього пенсійного забезпечення в Україні. Переважна частина цих заробітчан повертається в Україну, неминуче хворіє, старіє і, зрештою, потребує суспільної допомоги. Як і на яких умовах держава має надава-

ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК

ти цю допомогу за персоніфікації всіх внесків на соціальне страхування та імовірного запровадження медичного страхування? Необхідно шукати відповіді на ці непрості питання, але водночас треба створювати такі умови праці та життя, які не змушуватимуть наше населення поневірятись у пошуках кращої долі.

Демографічна спрямованість має стати одним з головних пріоритетів дій українського керівництва. І в цьому зв'язку слід відзначити, що розроблений проект Стратегії демографічного розвитку України — це дуже важливий документ, який має стати не черговою декларацією, а практичним інструментом роботи і центральних, і місцевих органів влади.

Подолання демографічної кризи і досягнення сталого демографічного розвитку, нормалізація відтворення населення є тривалим і складним процесом. При цьому варто ще раз наголосити: зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості життя населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу.

Становлення і розвиток суверенної Української держави відкриває нову сторінку в її демографічній історії, але водночас вимагає підвищеної відповідальності за демографічне сучасне і майбутнє народу України, відтворення здорових поколінь. У свою чергу, це потребує посиленої уваги на державному рівні до проблем демографічного розвитку та формування ефективної національної демографічної політики.